

Люди

Леонід Мосендз

Чув це я потім ще кілька разів, але вперше від старого Бенеди, що віз мене колись із Бару з ярмарку:

— Ну, що діду, добрий був ярмарок?

— Не дуже, паничу! Людей мало було.

— Як мало! Таж протовпитися не можна було! Увесь майдан возами заставили! А ви — мало!...

— Та тож, паничу, все були жиди, кацапи, цигани! Людей, кажу, було мало!...

Для нього лише він та його плем'я були людьми. Решта — менше ніж чужі. Егеж. Тепер у Бару "людей" буває ще менше: ярмаркують на Соловках.

* * *

Прийшов я якось з праці раніше, ніж звичайно: мене звільнили. Дуже, мовляв, їм шкода мене, але насунулася криза, безробіття. Треба забезпечувати своїх...

І страшенно розлючений, я лаявся, лаявся, лаявся...

— Ні, ти подумай, — кидався я до приятеля. — Чужинець!... Га! А хіба ж чужинці не люди?...

— А ти заспокійся, — спокійно втихомирював мене приятель. — Ті, що викинули тебе, — мають цілковиту рацію. Бо чужинець таки справді не є людина. Що таке людина? Це — твір лише одного з тобою племені. Решта — филистимляни[6]), гої[7]) ... взагалі ж не люди.

Тому стягни міцніше ремінець, мовчи й кріпись...

* * *

Дуже закортіло мені колись змінити своїх старих господарів. Кажуть, що й наймиліший гість уже на третій день смердить. А що ж казати про гостя на рік сьомий?

Сусіднє господарство, до якого я хотів перебратися, довго відмовлялося від чести бачити мене в своїй господі. Нарешті дозволило. Але з умовою: тому що приспіненням друзів і власною нерозважністю став я світовим заволокою, то за ласкавий дозвіл мушу новим господарям заплатити вп'ять разів більше, ніж усі інші люди, що не мають мого почесного заволоцького звання.

Мудре рішення! Тепер не XVII вік і тому якось не випадає, по всіх високогуманних пактах, писати, як тоді на кордонних стовпах: "Жебракам, псам і чужинцям вступ заборонений"...

Але настирливого гостя можна спекатися в інший, більш гуманний, спосіб: бити його не по черепі (хто зна, може й витримає!), а по гаманці!

Однак нові господарі на новій методі попеклися. Бо я перестав їсти, а п'ятикратну таксу таки заплатив і до них таки перебрався. От де придалася хахлацька впертість! Могутня прикмета! Та й не дивно! Вправлялися ми в ній цілі століття й завжди її використовували інші. Добре, що хоч раз одному з нас стала вона в пригоді... Наука

ходить не по лісі...

Поліційний комісаріят у великому фабричному місті працює й увечері. Бо на всілякі урядові справи робітники мають час лише по праці.

Тому в реєстраційному відділі між п'ятою й шостою годинами вечора завжди повно народу. Затухле повітря тхне запахами залежалих паперів і дешевих цигарок, що їх без перестанку курить старий реєстратор.

Він не дивиться на нікого, лише простягає через віконце руку, бере від одвідувачів папери, робить кілька заміток і стукає печаткою. А говорить він лише дві слові, навіть не підносячи голови від паперів, лише-но зачує рипіння розсохлих дверей:

— Чужинці набік!

"Чужинці набік!" хрипить він як астматичний мопс. І сам він подібен до старого мопса[8]), обсипаного гречкою, беззубного й хриплого.

Чужинці стають набік, очікуючи, аж залагодять свої справи тубільці. Але якщо хто-будь з чужинців і не почує хрипіння старого й не стане "набік" — не шкодить! Старий таксамо візьме від нього зараз же папери й залагодить його справи. Але на кожен скрип дверей не перестане кидати свій хрипливий, автоматичний наказ:

"Чужинці набік"!

Милий мопсе! Як би це ти почував себе на моїй землі, з її традиційним: "Свої набік!", що його ще й досі то хриплять, то дзвінко викрикують старі й молоді мопси мого народу на всіх просторах моєї батьківщини?!...

* * *

Ми закінчили чужинну школу. Бо по своїх засіли загарбники. До тієї школи дерлися ми зубами й пазурами, вгризалися в науку й чужу мову, змагалися й нарешті подолали!... Тепер у світ, у широкий світ!

Пішли попрощатися з школою в особі її керівника. Високий урядовець прийняв нас чемно й сухо. Ми дякували довгими промовами, щиро й приязно, розпливаючись у висловах вдячності й вірності, як взагалі вміють дякувати "хахли". Він слухав байдуже й спокійно відповідав:

Він висловлює задоволення з приводу закінчення нами освіти в його школі... він радий, що ми пізнали його край і нарід... він певен, що, повернувшись додому, ми не забудемо виявленої нам ласки... Тепер же ми вільні. І він дозволяє собі дати нам пораду: ми не сміємо робити конкуренції освіченим людям його народу, не сміємо відбивати в них хліб своєю науковою зброєю, яку здобули. Ми мусимо вернутися знов до тієї праці, від якої відірвалися до науки: знов товкти каміння на дорогах цегли на будовах, копати землю, навантажувати тягарі... Щоб з тієї праці, до якої ми, чужинці, тепер здібні, не вибивати своїх колег — тубільців... Він закликає до нашого почуття колегіальності!...

Я слухав його переконуючої промови й починав розуміти, що наша наука ще не закінчена: треба ще буде простудіювати й міцно засвоїти ті різноманітні філянтропійно-гуманістичні методи, які б дали змогу й нам на своїй землі переводити в життя теоретичні міркування діда Бенеди.

* * *

Не знаючи, що я чужинець, почав мені оповідати один вельми-вельми поважаний пан про мою батьківщину.

Він устиг там побувати, Досить часу, щоб збити собі копійчину. Правда, його копійчина опинилася там, де й усі "копійчини" моєї батьківщини, але цей випадок не позбавив вельмиповажаного пана бадьорости. Він з захопленням оповідав мені про степ, величні розливи рік, благодать літа й привітність людей. Але найтривкіші спомини залишили йому смакові вражіння... І він ковтав слину, облизувався, пляцав язиком, і запевняв мене, що ніде, в жадній землі він не їв так смачно, як у моїй батьківщині...

І він знов і знов повертався до цієї запашної, смачної теми. Він висловлював надію, що прийде час, коли він знов повернеться до того гарного краю, де такі привітні люди, така гарна природа й де так легко, ганебно легко напихати гаманець і черево...

Він твердо переконаний, що, крім зuboжіння, жадної іншої зміни не зайшло на моїй землі. Вона знову встане на ноги, ласкава й привітна та багата. Вона знову прийме його в свої обійми, буде годувати, плекати й давати можливість набивати грошенята й черевце!...

Я слухав його, не перебиваючи, і думав, що він, мабуть, не помиляється. Бо ж дійсно! Мільйони північних заволок з Волги й Окі скубуть і обшарпують мою батьківщину, нищать і викорінюють моє плем'я. Нема чого тратити надії й вельми, вельмиповажаному.

* * *

Ті причини, що штовхнули голову чужинця із Кобеляків у мотузаний зашморг, були, мабуть, цілком достатні для такого вчинку. Але що змусило його повіситися саме перед відкритим вікном свого покою, — про це вже тяжко робити якібудь здогади...

Отож рано-вранці численні мешканці великої кам'яниці могли бачити його, і від уст до уст летіло похапливо-цікаве:

— Чужинець... повісився чужинець!...

З мертвим чужинцем поспіху ще менше, ніж з живим. Тому урядові чинники з'явилися лише на третій день, списали відповідний акт і відійшли. А вішальник залишився далі висіти перед вікном. І висів би може й досі, якби не здорові нюхові змисли мешканців кам'яниці... На сьомий день відповідний відділ магістрату усунув нарешті чужинецькі рештки...

Бідолахо, кобеляцький чужинче! Тому то так ґрунтовно ти й кольонізуєш Соловки, Туркестан, Нарил і інші ближчі та дальші краї, що єдиний порятунок, до якого ти додумався своїм кобеляцьким розумом — це повіситися, та ще й перед вікном! ...

* * *

Я працював як... як... Ні, тяжко знайти порівняння. Як працює кожна людина, коли нарешті дірветься до праці. Після довгого часу безробіття й голодування.

Та крім перспективи зарібку підштовхував мене ще один стимул: "Почекайте! я вам покажу, як працюють наші!"

І я перемагав навалу праці, як Геркулес[9]) Антея. Ні! Як кожен працьовитий "хахол", що подібно бджолі клопочеться біля вулика, не замислюючись над тим, кому, куди й навіщо піде її праця.

З мене були задоволені. Мій шеф спочатку недовірливо дивився на мою запопадливість до роботи, запопадливість чужинця, що виконує "все й ще трошки". Але швидко пристосувався й почав праці надавати, Спочатку трохи. Я встигав і від себе ще надавав. Потім більше. Я виконував і надавав ще. Потім ще більше... Нарешті все керування справою склав на мене. Я виконував... А мій шеф почав дивитися на обсяг моєї праці, як на нормальну для чужинця річ. Я ж не вмлівав.

Нарешті праця була закінчена. Закінчена блискуче. Шеф сяяв від задоволення зарібком і репутацією фірми. Мені ж пора було забиратися.

Тішучись з заплати, з нагороди за працівний ефект, чекав я на розрахунок. Але чого дочекався, — ніколи не сподівався. Відспівавши мені дитирамб, недбало сягнув шеф до кишені й подав мені банкноту. Механічно взяв я її. Вся кров кинулася мені в лице: це була не платня, а відчепне. Уся праця, енергія, мої старання й охота були оцінені гірше, ніж совісний власник невільників оцінює працю власного раба.

Я вже не пам'ятаю, що сказав шефові. Але він був здивований. Він не змішався ані хвилинку й прочитав мені довгу, повчаючу лекцію. Сенс її був, що я чужинець і як такий мушу бути вдячний, що дістав працю. А діставши працю — вдячний, що вона гонорована ще хоч так. А як не вдячний — навіщо я опинився на чужині?.. Мав сидіти вдома...

Він говорив, а я, отетерівши, слухав його й заспокоювався. Бо він мав рацію: наші Бенеди філософують, а чужі переводять їхню філософію в життя. Тому то чужинці ми для них, а не вони для нас...

6 Филистимляни — нарід несемітського походження, з початком II віку до Христа осів на південнім побережжі Сирії, воював з євреями.

7 Гой — зневажлива єврейська назва для християн.

8 Порода собак.

9 Геркулес (гр. Геракл) — найславніший герой грецького мітичного світу, ідеал мужеської сили й чесноти. Він переміг м. ін. велетня Антея, володаря Лібії.